

SIROMAŠTVO I SOCIJALNI RAD: KOLIKO JE SIROMAŠTVO DOISTA »TEMA« SOCIJALNOG RADA?

SAŽETAK

Još krajem 19. stoljeća profesija socijalnog rada izrazila je dugoročno opredjeljenje u temeljnoj problematici svojeg djelovanja, a to je - siromaštvo. U često citiranoj definiciji Međunarodne federacije socijalnih radnika stoji da se profesija socijalnog rada prvenstveno »bori za smanjenje siromaštva te prava ranjivih i marginaliziranih skupina ljudi na način da se zalaže za njihovo uključivanje i prihvaćanje od strane društva«. No, različita svjetska istraživanja, edukacija i praksa iz područja socijalnog rada ukazuju da problem siromaštva ostaje na marginama interesa znanstvene i stručne javnosti. Istraživanja pokazuju da socijalni radnici rad s ljudima koji žive u siromaštvu često ne doživljavaju kao »pravi« ili »profesionalni« socijalni rad, unatoč činjenici da su oni najčešći korisnici s kojima se susreću u svakodnevnom radu. U prilog tome idu i istraživanja

¹ Doc.dr.sc. Olja Družić Ljubotina, socijalna radnica,
e-mail: olja_druzic@yahoo.com

² Marijana Kletečki Radović, socijalna radnica,
e-mail: marijana.kletecki@pravo.hr

Pregledni članak
Primljeno: siječanj, 2011.
Prihvaćeno: veljača, 2011.
UDK 364.1/.2:364.4

Olja Družić
Ljubotina¹
Marijana Kletečki
Radović²
Studijski centar socijalnog
rada
Pravni fakultet Sveučilišta u
Zagrebu

Ključne riječi:
siromaštvo, socijalni rad,
edukacija, osnaživanje,
percepcija siromaštva.

koja ukazuju na relativnu zanemarenost područja siromaštva u kurikulumima različitih studija socijalnog rada u svijetu. Sve više svjesni ovih činjenica, neki autori predlažu usvajanje pristupa osvješćivanja problema siromaštva (eng. poverty-aware approach) kao ključnog okvira u razumijevanju, razmatranju i djelovanju naspram ovog socijalnog problema. Uz navedeno, ovaj rad temelji se i na razmatranju pristupa osnaživanja u radu s osobama koje žive u siromaštvu, kao jednog od ključnih suvremenih koncepata na kojem se temelji današnja teorija i praksa socijalnog rada te na važnost osvješćivanja percepcije siromaštva na različitim razinama koja se direktno odražava na akcijsku komponentu pristupanja korisnicima koji žive u siromaštvu i na mjere borbe protiv siromaštva.

UVOD

Siromaštvo je nezaobilazan fenomen današnjeg svijeta o kojem se svakodnevno raspravlja na različitim razinama. Ono pogađa jednu petinu svjetskog stanovništva, a iz godine u godinu svijet se suočava sa sve većim raslojavanjem stanovništva (Landes, 2003.; Alcock, 2006.). Naime, proces socijalnih promjena u posljednjih tridesetak godina, koji obilježava tranzicija iz industrijskog u postindustrijski način proizvodnje, doveo je do pojave novih socijalnih rizika, pri čemu mnogi ostaju bez posla, vlada nesigurnost na tržištu rada, a karakterizira ga i starenje populacije te rast obiteljske nestabilnosti (Dewlidge, 2003.).

Siromaštvom se bavi multidisciplinarna stručna i znanstvena javnost, političke i javne organizacije, mediji i različiti drugi dionici, s različitih razina i perspektiva. Problem siromaštva zaokuplja različite stručnjake i znanstvenike; od ekonomista, političara, sociologa, socijalnih radnika, psihologa do povjesničara, antropologa i drugih. Gotovo da nema profesije koju, barem posredno, ne dotiče na određeni način problematika siromaštva.

No, postavlja se pitanje, koliko je, ovisno o profesiji, na razini usmjerenog djelovanja, posvećeno pozornosti problemu siromaštva? Koliko je doista stručna i znanstvena javnost osviještena i upoznata s višedimenzionalnom prirodom ovog socijalnog problema? Ono što nas konkretno zanima jest koliko je profesija socijalnog rada, kao profesija koja je iznikla na potrebama ljudi koji žive u siromaštvu, uopće osviještena o ovom socijalnom problemu. Kada govorimo o osviještenosti, tada mislimo na poznavanje i razumijevanje etiologije i fenomenologije siromaštva, važnost stavova i percepcije prema siromaštvu, različite modalitete djelovanja s ciljem suzbijanja siromaštva, modele prakse u radu s ljudima koji žive u siromaštvu i dr. Iako je poslanje profesije socijalnog rada pomaganje i osnaživanje ljudi koji žive u siromaštvu proučavajući konkretni doprinos profesije socijalnog rada u

borbi protiv siromaštva (IFSW, 2000.), dolazimo do zaključka da je ciljano problemu siromaštva u svijetu i u nas, s aspekta profesije socijalnog rada, posvećeno relativno malo sustavne pozornosti. Uzrok tome moguće je tražiti i u obrazovnim kurikulumima socijalnih radnika koji najčešće ne sadrže specifične programe odnosno predmete o pristupu siromaštvu iz perspektive socijalnog rada (Davis i Wainwright, 2005.; Družić Ljubotina, 2009.; Krumer-Nevo, Weiss-Gal i Monnickendam 2009.), o čemu će u ovom radu biti nešto više riječi.

U skladu s konceptom osnaživanja i destigmatizacije korisnika u ovom radu koristit ćemo termin *ljudi koji žive u siromaštvu* umjesto termin *siromašni*. Naime, u suvremenoj literaturi koristi se sve više termin *people in poverty* čime se polažaj atribuiraju kontekstu u kojem ti ljudi žive, za razliku od termina *poor people* koji sadrži u sebi stigmtizirajuću i determinirajuću konotaciju, implicirajući siromaštvo glavnim obilježjem njihove ličnosti.

SIROMAŠTVO KAO NEJEDNOZNAČAN I VIŠEDIMENZIONALAN FENOMEN

Svi znaju što je siromaštvo ili barem mogu reći da znaju kada ga vide. To često podrazumijeva loš materijalni status, manjak društvene moći, loše uvjete stanovanja, nepostojanje prava glasa, određeni životni stil i stavove (Bell, 1983., prema Coleman i Rebach, 2001.; Dewlidge i De Keulenaer, 2003.). Problem pri razumijevanju siromaštva nastaje s problemom pokušaja definiranja i mjerenja siromaštva. O'Boyle (1999.: 349) je iznio stajalište da su »definicije siromaštva opterećene vrijednosnim sustavom onih koji ih kreiraju«. DiNitto (1995.:75) pak smatra da je »definiranje siromaštva politička aktivnost«, odnosno oni koji zagovaraju program u kojemu su u središtu problemi siromaštva, bit će skloniji pri definiranju favorizirati indeks koji ukazuje na velik broj ljudi koji žive u siromaštvu. Definiranje siromaštva u SAD-u zasigurno je drugačije nego u Indiji, Bangladešu, Etiopiji ili u nekim drugim krajevima svijeta. Djeca koja žive u siromaštvu u primjerice Moldaviji, Kavkazu ili u Indiji žive u sasvim drugačijim i teško usporedivim uvjetima u odnosu na djecu koja žive u siromaštvu u zemljama razvijenog svijeta.

Dakle, jednoznačno određenje pojma siromaštva ne postoji s obzirom na različite pristupe odnosno složenost ove pojave. S jedne strane, siromaštvo se definira prvenstveno kao nedostatak potrebnih materijalnih sredstava za prihvatljiv životni standard, dok se s druge strane, siromaštvo shvaća kao višedimenzionalni fenomen (Palomar Lever, 2005.; Fitzpatrick i sur., 2004.; Haveman, 2009.) koji u svojem određenju uključuje materijalne, socijalne, kulturne i psihološke aspekte života. No, bez obzira na naizgled oprečne pristupe pri shvaćanju siromaštva,

današnji teoretičari će se ipak složiti da se radi o kompleksnoj pojavi koju nije moguće shvaćati jednodimenzionalno.

Prema Šučuru (2001.) siromaštvo podrazumijeva društveno, a ne prirodno stanje. Zato svaka definicija siromaštva implicira vrijednosne sudove (Engbersen, 1999.) i svaka definicija siromaštva je i »socijalna definicija« jer se sve potrebe socijalno interpretiraju, kao i resursi potrebni za njihovo zadovoljavanje.

Prema Walker i Walker (2009.) siromaštvo je stanje deprivacije dohotka i drugih izvora, bilo materijalnih, socijalnih ili kulturnih. Ono utječe na zdravlje i životna očekivanja, kao i na pristup socijalnim mrežama, zapošljavanju, učenju i poštovanju. Autori pritom također navode da je teško složiti se oko univerzalne definicije siromaštva. Materijalni deficit koji najjasnije određuje siromaštvo povlači za sobom široku lepezu nezadovoljenih osnovnih ljudskih potreba u biološkom, psihološkom i socijalnom smislu. Tako Svjetska banka (2001., prema Palomar Lever, 2005.) definira siromaštvo prvenstveno kao materijalni deficit koji ima za posljedice slabe socijalne odnose, nesigurnost i ovisnost o drugima, nisko samopouzdanje i bespomoćnost.

Višedimenzionalnost siromaštva očituje se u stanju koje obilježava dugotrajna i stalna uskraćenost resursa, sposobnosti, mogućnosti izbora, sigurnosti i moći koje su nužne za odgovarajući životni standard i ostvarenje drugih građanskih, ekonomskih, političkih, kulturnih i socijalnih prava (BBC, 2005., prema Bejaković, 2005.).

Ne postoji neka dominantna teorija siromaštva, a vjerojatno nikad neće niti postojati. Postoje teorije na makro, mezo i mikro razinama i one variraju od onih ekspanatornih do fragmentarnih. One su usmjerene na generalni pojam siromaštva, razmatrajući i fokusirajući se na uzroke koji dovode do siromaštva (npr. nezaposlenost), posljedice siromaštva, život siromašnih, javne intervencije i individualne strategije (Oyen, 1992.). Neke od brojnih teorija siromaštva su: teorija nejednakosti, teorija raspodjele dohotka, teorija stratifikacije, klasna teorija, neomarksistička teorija, teorija marginalizacije, teorija relativne deprivacije, teorija devijacije, teorija uspjeha, teorija socijalne promjene, teorija razvoja, teorija modernizacije, teorija ekonomskog rasta, teorija kulture siromaštva, teorija suočavanja itd. (Oyen, 1992.).

Među najpoznatijim i najčešće korištenim teorijama siromaštva su tri sociološke teorije: teorija **deprivacijskog kruga**, teorija **kulture siromaštva** i teorija **situacijske prisile**. Teorija **deprivacijskog kruga** ima za osnovu tezu da »siromaštvo rađa siromaštvo« i prenosi svoje posljedice s generacije na generaciju. Siromaštvo je krug u kojem nema ni početka ni kraja. Prema Waxmanu (1983.) ključni element siromaštva je stigma od strane ostalih članova društva, što dovodi do toga da se ljudi koji žive u siromaštvu nalaze u »začaranom krugu« gdje negativan stav prema njima dovodi do ograničavajućih prilika za njih od strane društva. Kumulativno-

nasljedni karakter siromaštva uvjetuje »gomilanje« nepovoljnih životnih okolnosti koje podupiru i pojačavaju jedna drugu, sprječavajući izlazak iz »začaranog kruga« (Šućur, 2001.; Saunders i Tsumori, 2002.). Začetnik pristupa još 1902. godine o obiteljskom začaranom krugu prema kojem se siromaštvo transgeneracijski prenosi bio je Seebohm Rowntree (Dewlidge, 2003.). Kasnije, ovaj je pristup bio često kritiziran kao statičan, deskriptivan, normativan i nefleksibilan. Teorija **kulture ili subkulture siromaštva** jedna je od osnovnih socioloških teorija siromaštva koju je cjelovito razradio američki antropolog Oscar Lewis pedesetih godina prošlog stoljeća. Zagovornici ove teorije smatraju da je siromaštvo najčešće rezultat neprihvatljivih oblika ponašanja, devijantnih vrijednosti i morala, koje ih razlikuje od dominantnog kulturnog i društvenog okruženja (Lewis, 1966.; Murray, 1984.; Mead, 1986.; Saunders i Tsumori, 2002.). Takvo »loše« ponašanje, devijantne vrijednosti i moral prenose se međugeneracijski kroz socijalizaciju. Kultura siromaštva se uči i internalizira u socijalizacijskom procesu (Lewis, 1968., prema Šućur, 2001.). Teorija **situacijske prisile**, za razliku od teorije kulture siromaštva, objašnjava ponašanje ljudi koji žive u siromaštvu kao reakciju na okolnosti odnosno na »prisilu situacije«. Oni se ponašaju na određeni način ne zato što ih na to navodi specifična kultura, već životne okolnosti kao što su nezaposlenost, bolest, niska primanja. Prema ovoj bi teoriji, čiji je najznačajniji predstavnik Liebow, ukoliko se eliminira situacijska prisila, ljudi bez većih poteškoća promijenili svoje ponašanje koje je samo posljedica prisile. Značajan nedostatak ove teorije njezina je pojednostavljenost pri tumačenju ljudskog ponašanja. Naime, neka se ponašanja relativno lako mijenjaju s obzirom na okolnosti, no postoje i rezistentni oblici ponašanja koji se generacijski prenose te ne treba isključiti mogućnost da siromaštvo stvara trajnije vrijednosne orijentacije i obrasce ponašanja (Šućur, 2001.).

KOLIKO JE SIROMAŠTVO DOISTA »TEMA« KOJOM SE BAVI SOCIJALNI RAD?

Niti jedna profesija nije svakodnevno zaokupljena problemom siromaštva kao profesija socijalnog rada. Opredjeljenje za pojam »problem«, a ne »fenomen« siromaštva proizlazi iz toga što se socijalni radnici primarno i svakodnevno bave problemima koje donosi siromaštvo na praktičnoj razini. Proučavanju fenomena siromaštva posvetili su se u većoj mjeri ekonomisti, sociolozi, političari. No, niti jedna od tih profesija nije svakodnevno tako blizu siromašnih, djelujući s aspekta realnog i svakodnevnog života. Na to ukazuje i činjenica da su u čitavom svijetu osobe koje žive u siromaštvu najzastupljenija populacija korisnika u socijalnom radu (Healy, 2001.).

Još je krajem 19. stoljeća profesija socijalnog rada izrazila svoje dugoročno opredjeljenje u temeljnoj problematici svojeg djelovanja, a to je - siromaštvo. Profesionalni etički kodeksi Sjedinjenih Američkih Država (NASW, 1999.) i Velike Britanije, kao i Međunarodne federacije socijalnih radnika (IFSW, 2000.) uključuju nedvosmislene izjave o ulozi socijalnog rada u suzbijanju siromaštva uz naglašenu predanost u radu s ljudima koji žive u siromaštvu (Krumer-Nevo, Weiss-Gal i Monnickendam, 2009.). U često citiranoj definiciji IFSW-a (2000.) stoji da se profesija socijalnog rada prvenstveno »bori za smanjenje siromaštva te prava ranjivih i marginaliziranih skupina ljudi na način da se zalaže za njihovo uključivanje i prihvaćanje od strane društva«.

Istražujući korijene bavljenja siromaštvom u okviru profesije socijalnog rada, neizostavno je spomenuti zasluge četiriju žena koje su utrle temelje u razumijevanju i borbi protiv siromaštva, a koje su bile ispred svog vremena po osviještenosti i po mnogim drugim temama u socijalnom radu kojima su se bavile na praktičnoj i teorijskoj razini. To su Josephine Shaw Lowell (1843.-1905.), Jane Addams (1860.-1935.), Mary Richmond (1861.-1928.) i Bertha Capen Reynolds (1885.-1978.). U radu Germaina i Hartman (1980.) posvećenom profesionalnom i osobnom životu ovih četiriju žena vidljivo je koliki je doprinos i potencijal bio prisutan u svakoj od njih, bez obzira što su se u nekim idejama ponekad i razilazile. One su snažno utjecale jedne na drugu otvarajući put razumijevanju siromaštva, ali i konkretnim načinima rada s ljudima koji žive u siromaštvu. Ono što sve njih karakterizira je snažan socijalni aktivizam koji je neizostavan u praksi socijalnog rada osobito kada se radi o siromaštvu, pri čemu su se na inovativan i za tadašnje vrijeme radikalna način uspjele nametnuti kao predvodnice i uhvatiti se u koštac s problemom siromaštva i zagovaranja siromašnih, unatoč različitim cijenama koje su platile u društvu u kojem su živjele. Iako su neke od njih tijekom svog profesionalnog rada prolazile kroz različite faze i na više načina razumijevale etiologiju siromaštva, u konačnici su sve zagovarale strukturalni pristup u razumijevanju siromaštva (što je u to vrijeme, osobito u SAD-u, bilo osuđivano s obzirom na dominantnu individualističku ideologiju). Takvim pristupom doprinijele su i kasnijem shvaćanju uloge profesije socijalnog rada, pri čemu zalaganje za socijalnu pravdu na individualnoj razini nije dovoljno, već socijalni radnici trebaju biti zastupnici progresivnih društvenih promjena.

Činjenica da socijalni radnici znaju mnogo više o posljedicama siromaštva i nejednakosti od ijedne druge profesije stvara potencijalnu bazu za zagovaranje i za edukaciju zajednice u osiguravanju socijalne pravde za sve korisnike (Walker i Walker, 2009.). No unatoč tradicionalnoj povezanosti profesije socijalnog rada i siromaštva, pokazalo se da je raditi s korisnicima koji žive u siromaštvu značajno manje popularan izbor »karijere« socijalnog radnika u odnosu na rad s korisnicima

koji imaju druge vrste poteškoća (Perry, 2003.; Weiss, Gal i Cnaan, 2004.; Krumer-Nevo i Lev-Wiesel, 2005.). Davis i Wainwright (2005.) naglašavaju da vrlo često i sami socijalni radnici koji rade s korisnicima koji žive u siromaštvu nisu usvojili »pristup osvješćivanja problema siromaštva«.¹

Krumer-Nevo, Weiss-Gal i Monnickendam (2009.), sumirajući radove i drugih autora, navode nekoliko mogućih objašnjenja takve negacije siromaštva u praksi socijalnog rada. Jedno je »normalizacija« siromaštva u socijalnom radu. Naime, upravo zbog činjenice da su siromašni svakodnevni i najzastupljeniji korisnici socijalnih radnika, siromaštvo postaje »normalno« ili »prirodno«, odnosno podrazumijevajuća situacija u kojem je ono samo kontekst problema. Ujedno, socijalni radnici dodjelu materijalne pomoći ne doživljavaju kao »pravi« ili »profesionalni« socijalni rad. Također, kao jedno od objašnjenja autori navode i povijest jačanja konzervativne ideologije koja je učinila pomak u javnom diskursu od strukturalnih problema k individualnim. Takav diskurz značajnije je poticao razvoj individualnih metoda prakse socijalnog rada, a ne metoda utemeljenih na socijalnoj pravdi i protudiskriminacijskoj praksi (Davis i Wainwright, 2005.). Davis i Wainwright (2005.) navode da socijalni radnici i institucije u kojima rade nemaju u stvarnosti značajnu ulogu u borbi protiv siromaštva na široj razini te idu kritički toliko da smatraju da postoji svojevrсна profesionalna kultura čiji su sastavni dio izgovori ili racionaliziranja kada je u pitanju transparentna borba protiv siromaštva.

Becker i McPherson (1988.) navode pak da ne postoji jedinstvenost u pogledu suzbijanja siromaštva na široj razini kod socijalnih radnika, s obzirom da jedan dio njih ne vidi da je to dio njihove odgovornosti, drugi gledaju na siromaštvo kao nešto što je naprosto dato, dok treći ipak smatraju da siromaštvo treba biti u fokusu profesije. Malobrojna istraživanja iz tog područja pokazuju da većina socijalnih radnika prepoznaje siromaštvo kao strukturalni problem, ali pritom ne vide svoju ulogu u borbi protiv potlačivanja i nejednakosti (Davis i Wainwright, 2005.). Uz prethodno navedene stavove socijalnih radnika da borba protiv siromaštva nije »pravi« socijalni rad, navodi se da socijalni radnici nemaju dovoljno vremena niti stručnosti da bi bili uključeni u borbu protiv siromaštva. Često socijalni radnici i njihove agencije navode da taj dio praktičnog rada s korisnicima koji žive u siromaštvu nije njihova odgovornost, već nekih drugih profesionalnih grupa (pritom ne navodeći koje su to grupe). Oni se radije bave individualnim radom te siromaštvo ne sagledavaju globalno, već se njime bave na pojedinačnoj razini. Neki autori pak upozoravaju i na definirana područja specijalizacije socijalnog rada, kao što su primjerice rad u zajednici, rad s djecom i mladima, obitelji, starijim osobama,

---

¹ Eng. *poverty-aware approach*.

mentalno zdravlje i dr., koja također nemaju u fokusu rad s korisnicima koji žive u siromaštvu (Krumer-Nevo, Weiss-Gal i Monnickendam, 2009.)

Neo-liberalan diskurz i potenciranje individualnih metoda prakse socijalnog rada mogu imati različite posljedice za korisnike koji žive u siromaštvu. Socijalni radnici zanemarujući strukturalne nejednakosti, ne posvećujući dovoljno pozornosti ekonomskim, političkim i kulturnim strukturama koje ograničavaju individualnu slobodu djelovanja, vrlo lako mogu na marginalizirane pojedince prebaciti očekivanja da »preuzmu osobnu odgovornost« za promjenu svoje životne situacije (Ajduković, 2008.a), što je jednim nedavnim istraživanjem i potvrđeno (Monnickendam, Katz i Monnickendam, 2010.) Stoga je u praksi socijalnog rada vrlo važno prepoznavati i prispitivati korištene metode, pristupe i teorije te sagledavati jesu li one dominantno individualne ili uključuju razumijevanje strukturalnih nejednakosti. Socijalni radnici trebali bi se voditi temeljnom psihosocijalnom paradigmom socijalnog rada, a to je sagledavanje *osobe-u-okruženju* (Ajduković, 2008.b), pri čemu je nužno voditi računa o posljedicama strukturalnih nejednakosti (socio-ekonomskim, rodnim, etničkim, zbog invaliditeta, regionalnim i dr.) na mogućnost djelovanja pojedinca (Saleeby, 1996.; Canaven, 2008., prema Ajduković, 2008.a).

VAŽNOST EDUKACIJE O SIROMAŠTVU U KONTEKSTU SOCIJALNOG RADA

Edukacija budućih socijalnih radnika tijekom prošlog desetljeća u velikoj je mjeri napredovala pri čemu je profesija socijalnog rada postala predvodnikom u razvoju koncepata individualnog i grupnog rada, rada u zajednici, rada s obitelji i različitim ranjivim skupinama korisnika. No, što je s doprinosom profesije u osvješćivanju važnosti siromaštva kao značajnog problema i čestog prediktora ili medijatora mnogih problema s kojima se socijalni radnici svakodnevno susreću u svojoj praksi? Koliko su uopće socijalni radnici educirani o siromaštvu na različitim razinama? Na tragu ovih pitanja, Walker i Walker (2009.) navode činjenicu da je većina korisnika s kojima socijalni radnici rade siromašna, no da tome nije pridana dovoljna »težina« u obrazovanju socijalnih radnika, promišljanjima i praksi.

Izraelski autori, Krumer-Nevo, Monnickendam i Weiss-Gal (2009.), analizirajući postojeće svjetske edukacijske programe iz socijalnog rada, navode da se velika većina njih bavi problemima siromaštva na površan način. Istražujući sadržaje kurikuluma diplomskih programa 50 najpoznatijih studija/škola socijalnog rada u SAD-u, došlo se do uvida da samo 12 studija socijalnog rada nudi jedan ili više predmeta koji obuhvaćaju područje siromaštva, što je ukupno 15 predmeta koji

se bave temom siromaštva (Harding, Ferguson i Radey, 2005.). Zanemarenost područja siromaštva u kurikulumima odnosno edukaciji budućih socijalnih radnika prisutna je i u Velikoj Britaniji (Davis i Wainwright, 2005.), u Izraelu (Krumer-Nevo, Monickendam i Weiss-Gal, 2009.) pa i u nas kada govorimo o upoznavanju problema siromaštva s aspekta konkretnog socijalnog rada (Družić Ljubotina, 2009.).

Krumer-Nevo, Monickendam i Weiss-Gal (2009.) navode da predavači koji su imali želju baviti se tematikom siromaštva u kontekstu socijalnog rada u postojećoj literaturi nisu mogli pronaći izvore u kojima se na sveobuhvatan način pristupa ovom socijalnom problemu. Ključna polazišna pitanja koja se pritom nameću su: Što bi trebali biti ciljevi edukacije o siromaštvu u socijalnom radu? Što bi trebao biti sadržaj takvog programa? Ta pitanja su, prema mišljenju ovih autora, većinom ostajala bez odgovora.

Davis i Wainwright (2005.) navode da je u edukacijskim programima na studijima socijalnog rada u Velikoj Britaniji problem siromaštva s praktičnog aspekta bio zanemaren, unatoč tome što je jedna od osnovnih zadaća socijalnog rada borba protiv socijalne nepravde i poticanje antiopresivne i antidiskriminatorne prakse (Beresford i sur., 1999.; Jones i Novak, 1999.; Horsell, 2006.; Dominelli, 2009.; Strier i Binyamin, 2010.). Stav je ovih britanskih autorica da u kurikulumu edukacije iz socijalnog rada treba biti središnji naglasak na problemu siromaštva odnosno na osvješćivanju budućih socijalnih radnika o ovom socijalnom problemu. Usprkos svakodnevnoj posvećenosti na praktičnoj razini, profesija socijalnog rada nije razvila pristup koji se temelji na osvješćivanju problema siromaštva (eng. *awareness of poverty*).

Na tragu navedenog »pristupa osvješćivanja problema siromaštva« (eng. *poverty-aware approach*) Krumer-Nevo, Weiss-Gal i Monnickendam (2009.) u kontekstu prijedloga sistematske i sveobuhvatne edukacije socijalnih radnika o problemu siromaštva kao važan doprinos vide upravo razmatranja Davis i Wainwright (2005.). Pritom polaze od termina »osvješćivanja problema siromaštva u praksi socijalnog rada« (eng. *poverty-aware social work practice*), čime definiraju opći cilj edukacije iz područja siromaštva. Polazeći od ovog cilja, Krumer-Nevo, Weiss-Gal i Monnickendam (2009.) predlažu konceptualni okvir edukacije o siromaštvu u programima i studijima socijalnog rada odnosno četiri ključna područja koja bi trebala obuhvaćati edukacija o siromaštvu na studijima socijalnog rada.

Prvo područje odnosi se na teorijska i empirijska znanja o siromaštvu, kao što su primjerice: uzroci siromaštva, posljedice života u siromaštvu, borba protiv siromaštva na individualnoj, obiteljskoj razini i razini zajednice, kao i na razini politike.

Drugo područje odnosi se na identificiranje i osvješćivanje osobnih i kulturoloških vrijednosti spram siromaštva i ljudi koji žive u siromaštvu. Osobni i kulturalni stavovi prema siromaštvu iznimno su važni u pristupanju ljudima koji žive u siromaštvu te je nužno da budu u skladu s profesionalnim vrijednostima. Stoga ćemo važnosti percepcije siromaštva kasnije posvetiti posebno poglavlje, pri čemu ćemo analizirati važnost percepcije siromaštva na tri razine: korisničke perspektive, razine stručnjaka koji rade s ljudima koji žive u siromaštvu i razine politike spram siromaštva.

Treće područje koje bi trebala obuhvaćati edukacija studenata socijalnog rada o problemu siromaštva jest upoznavanje različitih strategija i modela rada. To se osobito odnosi na civilne udruge koje razvijaju inovativne modele rada s ljudima koji žive u siromaštvu. Pritom se to većinom odnosi na zastupanje i zagovaranje interesa i prava korisnika te na individualno savjetovanje, organiziranje grupnih projekata i projekata u zajednici temeljenih na osnaživanju, partnerstvu i realizaciji prava korisnika te osmišljavanje i provođenje aktivnosti kojima je cilj promjena politike u interesu korisnika.

Čvrto područje obuhvaća praktičan rad s ljudima koji žive u siromaštvu kojem je cilj integrirati različite razine rada – od individualne do razine politike. Studenti bi pritom trebali steći »alate«, vještine i iskustvo potrebno da bi se kombinirala tzv. mikrorazina prakse (individualno zastupanje, partnerstvo, pružanje podrške, itd.) s makrorazinom prakse (društveno zastupanje, organizacija zajednice, socijalna akcija, politika, itd.). Takav integrativni rad trebao bi biti baziran na duboko ukorijenjenom partnerstvu i reciprocitetu s ljudima koji žive u siromaštvu, pri čemu socijalni radnici imaju ulogu »saveznika«, ne prihvaćajući ulogu onih koji znaju bolje i više, već dijele svoju ulogu/moć s ljudima koji žive u siromaštvu i kojima je dodijeljen status »onih koji znaju«.

PRISTUP OSNAŽIVANJA U RADU S LJUDIMA KOJI ŽIVE U SIROMAŠTVU

Danas se u literaturi o siromaštvu može prepoznati tendencija kritiziranja individualističkih modela prakse socijalnog rada koji sagledavaju siromaštvo kao rezultat individualnih i obiteljskih problema ili »patologije« te se predlažu modeli koji siromaštvo razumijevaju kao strukturalni fenomen (Rank, 2005. prema, Krumer-Nevo, Weiss-Gal i Monnickendam, 2009.) i povredu ljudskih prava (Garrett, 2002.; Davis i Wainwright, 2005.).

Takvi pristupi stavljaju siromaštvo u kontekst isključivanja, diskriminacije i nejednakosti, pri čemu povezuju siromaštvo s ograničenim mogućnostima

zapošljavanja, tržišnom ekonomijom, globalizacijom, imigracijom, ratom, političkom nestabilnošću (Alcock, 2006.; Leskošek, 2010.). Usmjereni su na povredu ljudskih prava povezanih s materijalnim aspektom siromaštva (primjerice, pravom na stanovanje, pravom na rad, obrazovanje, zdravlje) te na odnosne aspekte (primjerice, pravo na poštovanje i punopravno sudjelovanje u društvu, pravo glasa). Također, takvi pristupi dovode do promicanja i razvoja socijalnog rada u zajednici, političkog aktivizma, sistemskog rada (na mikro, mezo i makro razini), zastupanja, osnaživanja (Payne, 2005.a; Urbanc, 2006.; Kletečki Radović, 2008.), uključivanja korisnika (Beresford, 2000.; Croft i Beresford, 2002.) i procesa socijalnih promjena.

Pristupi i modeli prakse koji zagovaraju i vide strukturalne nejednakosti kao ishodište za objašnjenje socijalnih problema mogu se pronaći u radikalnom socijalnom radu, kritičkoj teoriji socijalnog rada, feminističkoj perspektivi, protudiskriminacijskoj perspektivi, teorijama osnaživanja i zastupanja (Payne, 2005.a; Kletečki Radović, 2008.).

Kada govorimo o principima rada s ljudima koji žive u siromaštvu, nameće se prije svega pristup osnaživanja, kao jedan od ključnih suvremenih koncepata na kojem se temelji današnja teorija i praksa socijalnog rada. Pojam osnaživanja danas se koristi kako bi se opisao široki spektar vrlo različitih procesa i prakse u socijalnom radu. U najširem smislu osnaživanje predstavlja višedimenzionalni koncept koji se odnosi na: (1) **filozofski pristup** koji se temelji na promociji pozitivnih snaga, kapaciteta, mogućnosti, kompetencija, vrednota, nada, otpornosti te resursa pojedinaca, obitelji i zajednice; (2) **vođenje procesa** koji uključuje donošenje odluka i akcija za promicanje promjena i dobrobiti pojedinaca, obitelji, grupa i zajednica te (3) **ishod**, odnosno krajnji rezultat postignute razine osnaživanja (Kletečki Radović, 2008.).

Pregledavajući literaturu o osnaživanju, mogu se razlučiti dva temeljna pravca razumijevanja tog pristupa. Jedan pristup stavlja u fokus **individualno osnaživanje** koje se odnosi na osobnu razinu života pojedinca i oslanja na osobne snage i resurse za suočavanje sa životnim problemima, poteškoćama ili izazovima. Ono uključuje osnaživanje osobne slobode, samopoštovanja, samoodređenja, samoučinkovitosti, kompetencija i osobne odgovornosti pojedinca. Drugi pristup u fokusu ima **kolektivno ili društveno osnaživanje**. Ono se odnosi na osnaživanje organizacija, zajednica ili društva u cjelini te naglašava važnost kolektivnih procesa i društvene promjene. Također, ono podrazumijeva aktivno sudjelovanje svih dionika u donošenju odluka, podršku među korisnicima, jačanje kapaciteta i resursa grupa (od interpersonalnih odluka do masovnih političkih akcija) te socijalnu odgovornost (Gutiérrez, Parsons i Cox, 2003.; Sadan, 2004.; Peterson i sur. 2005.).

O snaživanje je pristup kojim se socijalni radnici mogu rukovoditi u nošenju s preprekama solidarnosti, socijalne kohezije, otpornosti te promicati socijalnu pravdu i protudiskriminacijsku praksu.

Kako ističe Ajduković (2008.a), socijalni radnici ne trebaju biti/postati neutralni i neuključeni čimbenici u društvu nejednakosti i nepravde, no ne trebaju biti niti opterećeni očekivanjima da riješe sve društvene sukobe i kontradikcije koji otežavaju osnaživanje i koji su u području npr. gospodarskih ili socijalnih politika. Ono što je važno jest da socijalni radnici integriraju oba pristupa osnaživanja i zauzmu aktivniju ulogu u, primjerice, donošenju odluka o mjerama suzbijanja siromaštva, zastupajući interese korisnika, promovirajući sudjelovanje i uključivanje osoba koje žive u siromaštvu, odnosno zastupajući sagledavanje problema siromaštva iz korisničke perspektive te isticanju specifičnog znanja socijalnog rada u rješavanju socijalnih problema, kao što je siromaštvo.

Iz perspektive teorije osnaživanja, diskriminirani, marginalizirani, odnosno obesnaženi ljudi nisu osobe bez osobnih, moralnih, duhovnih snaga ili sposobnosti, već su prije svega osobe kojima su životne šanse i mogućnosti izbora značajno prikraćene u podjeli socijalne, ekonomske i političke moći i resursa (Breton, 1994.). Ljudi koji žive u siromaštvu su tijekom svog života zasigurno iskusili osjećaj da nemaju svoje mjesto u društvu, da se ne čuje njihov glas, kao i osjećaj isključenosti, nevidljivosti. Pritom mnogi od njih mogu imati dojam da nisu poštovani i da ih se ne vidi kao punopravna ljudska bića u društvu. Siromaštvo i moguća socijalna isključenost utječu na dostojanstvo ljudi i održavanje stabilnih odnosa s drugima (Abela i Berlioz, 2007.) te kako ističe Council of Europe (1998.:20) »(...) prva bitka koju moraju dobiti isključeni i vrlo siromašni je da budu poštovani i da mogu ostvarivati svoja prava kao i drugi građani«.

Da bi ljudi koji žive u siromaštvu mogli ostvariti svoja prava i bili poštovani, potrebna je mobilizacija kako materijalnih tako i socijalnih resursa u društvu. Jedan od značajnijih socijalnih resursa je i specifičan odnos između pomagača i korisnika. Pokazalo se da ljudi koji su izišli iz kruga siromaštva, najčešće na pitanje kako su uspjeli u tome, navode važnost dobrog odnosa i podrške pomagača, savjetovatelja, odnosno osobe koja je pokazala interes za njih na »ljudskoj razini« (Payne, DeVol i Dreussi Smith, 2001.).

Socijalni radnici rukovodeći se »pristupom osvješćivanja problema siromaštva« (Davis i Wainwright, 2005.; Krumer-Nevo, Weiss-Gal i Monnickendam, 2009.) te principima prakse osnaživanja u socijalnom radu (Gutiérrez, Parsons i Cox, 2003.; Kletečki Radović, 2008.) mogu utjecati, odnosno graditi suradni odnos i osobni kontakt (Čačinović Vogrinčić i Mešl, 2007.) te time značajno pridonositi osjećaju dostojanstva korisnika koji žive u siromaštvu.

O. Družić Ljubotina, M. Kletečki Radović: Siromaštvo i socijalni rad: Koliko je siromaštvo...

Istraživanje Kletečki Radović (2009.) na manjem uzorku (N=121) provedenom u uredima Centra za socijalnu skrb Zagreb 2009. godine koje se odnosilo na procjenu zadovoljstva socijalnim radnikom (konkretno procjenu zadovoljstva kvalitetom odnosa, uključivanjem u donošenje odluka, povjerenja, zajedništva, suradnje te poštivanje prava) i uslugama centra za socijalnu skrb iz perspektive korisnika stalne socijalne pomoći, pokazalo je nekoliko zanimljivih rezultata. Većina, odnosno dvije trećine sudionika istraživanja, općenito je izrazilo vrlo visoku razinu zadovoljstva kvalitetom odnosa sa svojim socijalnim radnikom i uslugama socijalne skrbi. Najzadovoljniji su bili time što je socijalni radnik koristio jezik koji je njima bio razumljiv i jasan te što se socijalni radnik odnosio prema njima s poštovanjem, što je od iznimne važnosti za dostojanstvo ljudi koji žive u siromaštvu (Jones, 2002.). Korisnici stalne socijalne pomoći bili su najnezadovoljniji time što ih njihov socijalni radnik nije pitao za mišljenje o uslugama i službama koje je pojedinac ili obitelj trebala, kao i time što ih nije uključio u donošenje odluka.

Ovi rezultati ukazuju da socijalni radnici koji su u dugogodišnjem i svakodnevnom kontaktu s korisnicima koji žive u siromaštvu imaju velike mogućnosti za razvoj dobrog, suradnog i osobnog odnosa koji se temelji na povjerenju i međusobnom poštovanju. Također nas upozoravaju na činjenicu nedovoljnog uključivanja korisnika u donošenje životno važnih odluka za njih same.

Socijalni radnici trebaju imati značajniju ulogu u promicanju korisničke perspektive (Beresford, 2000.; Croft i Beresford, 2002.; Krumer-Nevo, 2005.; Ajduković, Katkić Stanić i Urbanc, 2010.) kako u praksi, tako i u obrazovanju i istraživanju u socijalnom radu (Urbanc, Kletečki Radović i Delale, 2009.).

Uključivanje korisnika i korisnička perspektiva u socijalnom radu znači uvažavanje »iskustvenog znanja«, prihvaćanje interpretacije, značenja, hipoteza, analiza i teorija (Beresford, 2000.; Krumer-Nevo, 2005.) ljudi koji žive u siromaštvu i imaju neposredno iskustvo sa svim nevoljama, individualnim i strukturalnim, s kojima se svakodnevno susreću u životu. Socijalnim radnicima korisnička perspektiva može pomoći uvidjeti kako neka specifična ponašanja korisnika nisu samo prilagodba na uvjete života u siromaštvu i osnovno preživljavanje, već iskustvo otpora siromaštvu (Lister, 2004.). Korisnička perspektiva pomaže stručnjacima u kritičkom sagledavanju socijalnih struktura, institucija, politika te u boljem prepoznavanju njihove marginalizirane pozicije u društvu. Primjerice, kada se pitalo djecu koja žive u siromaštvu o njihovom mišljenju o obrazovanju i odnosima unutar škole, uvidjelo se da ona nisu uvijek isključena *iz škole*, nego *u školi* (Ridge, 2002.). Ovakav uvid socijalnim radnicima omogućava jasnije planiranje programa podrške i osnaživanja korisnika, kako na osobnoj razini, tako i na razini socijalnih struktura.

Prihvatanje i uvažavanje perspektive ljudi koji žive u siromaštvu, omogućava socijalnim radnicima jasnije razumijevanje međusobnog odnosa, odnosno pitanje moći i izvora znanja, tj. resursa osoba uključenih u odnos. Jasniji uvid u pitanja tko ima »moć nad« (eng. *power over*) u odnosu, ima li u odnosu sa socijalnim radnikom korisnik »moć za« (eng. *power to*) i »moć subjekta« (eng. *power of*)² može doprinjeti uspostavljanju suradnog odnosa i osobnog kontakta u socijalnom radu, a na čemu se temelji praksa osnaživanja pojedinca i grupa (Dominelli, 2009.)

PERCEPCIJA SIROMAŠTVA KAO VAŽAN ASPEKT PRISTUPANJA KORISNICIMA KOJI ŽIVE U SIROMAŠTVU – TRODIMENZIONALNA PERSPEKTIVA

O važnosti percepcije siromaštva koja se odražava na konkretno djelovanje naspram siromaštva i ljudi koji žive u siromaštvu, znanstvenici imaju složan stav (Reeser i Epstein, 1987.; Weiner, 1992.; Zucker i Weiner, 1993.; Morçöl, 1997.; Halman i Van Oorschot, 1999.; Stephenson, 2000.; Kreidl, 2000.; Hayati i Karami, 2005.; Hine i sur., 2005.; Reuter i sur., 2006.; Nasser i Abouchedid, 2006.; Alcock, 2006.; Nasser, 2007.; Krumer-Nevo, Weiss-Gal i Monnickendam 2009.; Monnickendam, Katz i Monnickendam, 2010.). Iz ranijih razmatranja u ovom radu vidljivo je da je izniman značaj vrijednostima, stavovima i percepciji u kontekstu siromaštva potrebno posvetiti i u edukacijskim programima. Stoga ćemo se na ovom mjestu osvrnuti na aspekt značaja percepcije siromaštva na različitim razinama.

Dugo vremena postojala su dva suprotna stajališta o uzrocima siromaštva. S jedne strane je vladalo stajalište da uzroke siromaštva prije svega treba istražiti u individualnim razlikama, dok je s druge strane prevladavala ideja da siromaštvo treba pripisati ekonomskim, političkim i kulturnim čimbenicima koji se javljaju na društvenoj razini.

Na tragu pitanja čemu ljudi najčešće atribuiraju odnosno pripisuju uzroke siromaštva Feagin (1972.) prvi sustavno proučava višeznačnost siromaštva za različite socijalne grupe, grupirajući ih u tri kategorije/dimenzije. Prvu kategoriju čine **individualni** ili **internalni uzroci** koji objašnjavaju siromaštvo u terminima životnog stila ljudi koji žive u siromaštvu, kao što su nedostatak sposobnosti, truda i ekonomičnosti, lijenost, alkoholizam. Druga skupina koju Feagin definira, odnosi se na socijalne ili eksternalne uzroke, odnosno na tzv. **strukturalne uzroke** koji

² *Koncept »moć nad« odnosi se na dominaciju jednog subjekta u odnosu na drugi. Akcijski kontekst moći nalazi se u konceptu »moć za« koji se odnosi na potencijal korisnika za poduzimanje akcija s nekim ciljem i u konceptu »moć nekog subjekta« koji se odnosi na osnaživanje i osnaženost korisnika za poduzimanje nekih individualnih ili kolektivnih akcija.*

atribuiraju siromaštvo nepovoljnim socijalnim, političkim, kulturalnim i ekonomskim činiteljima, kao što su nejednaka raspodjela bogatstava, eksploatacija ljudi koji žive u siromaštvu, neobrazovanost, niski prihodi te izostanak socijalnih prilika. Treću skupinu atribucije uzroka siromaštva, Feagin naziva **fatalizmom**, koji uključuje razloge kao što su nedostatak sreće, sudbina, božja volja itd. Prvi tip percepcije uzroka siromaštva temelji se na pretpostavci da su ljudi koji žive u siromaštvu sami odgovorni za svoj položaj, dok se druga dva baziraju na vjerovanju da je dovođenje u takav nepovoljni položaj bio izvan njihove kontrole te je uzrokovan vanjskim faktorima.

Percepcija siromaštva je iznimno važna kada govorimo o siromaštvu na teorijskoj i praktičnoj razini, s obzirom da je neizostavno pitanje na kojoj osnovi se različiti dionici (socijalni radnici, kreatori socijalne politike, zakonodavci, korisnici) opredjeljuju za daljnji odnos/stav/djelovanje u kontekstu: čemu pripisati uzroke siromaštva? Drugim riječima, što ili tko je »zaslužan« za nečije siromaštvo ili siromaštvo općenito?

U tom smislu postoje, kao što je prethodno navedeno, dva ključna opredjeljenja: individualni i strukturalni pristup u objašnjenju uzroka siromaštva. U ovom radu nećemo dublje ulaziti u složenu problematiku atribucija odnosno percepcije siromaštva, no nemoguće je, kada govorimo o siromaštvu, ne osvrnuti se na važnost ovih koncepata. Pritom je nužno osvrnuti se na tri perspektive percepcije siromaštva:

1. percepcija ljudi koji žive u siromaštvu (korisnička perspektiva)
2. percepcija socijalnih radnika i drugih stručnjaka koji su u kontaktu s ljudima koji žive u siromaštvu
3. percepcija vladajuće (zakonodavne) strukture.

Fitzpatrick i suradnici (2004.) navode da je mnogobrojna politička, filantropijska i znanstvena literatura o siromaštvu pisana od strane onih koji nisu iskusili siromaštvo, niti su bili u direktnom kontaktu s ljudima koji žive u siromaštvu te su time uskraćeni u ilustriranju njihove perspektive. Pritom smatraju da bi u suprotnom, možda, njihovo stajalište o siromaštvu bilo drugačije. Cozzarelli i sur. (2001.) također naglašavaju važnost istraživanja atribucija odnosno percepcije siromaštva iz perspektive ljudi koji žive u siromaštvu. Korisnička perspektiva može podučiti socijalne radnike kako siromaštvo sužava izbore, odnosno koje sve poteškoće proizlaze iz osobne odgovornosti u situaciji kada socioekonomska situacija ograničava izbore i mogućnosti na ekstremno način. Nedavno istraživanje provedeno u Hrvatskoj (Družić Ljubotina, 2009.) u kojem su korisnici socijalne pomoći imali priliku atribuirati uzroke vlastitog siromaštva pokazuje da su skloniji uzroke vlastitog siromaštva pripisati strukturalnim faktorima, prije svega »lošem gospodarstvu u državi« i tome da nemaju »veze i poznanstva da pronađu dobar posao« u odnosu na

individualni ili fatalistički. Upoznavanje siromaštva iz korisničke perspektive, odnosno kako korisnici koji žive u siromaštvu percipiraju svoj položaj, može biti svojevrsnom polaznom točkom u kreiranju određenih preventivnih i intervencijskih mjera od lokalne do globalne razine. No, Ajduković (2008.a) upozorava da korisnička perspektiva ima ograničenja ako se temelji jedino na osobnom angažmanu samih korisnika, ako izostane djelovanje i socijalni aktivizam socijalnog rada i socijalne politike na razvoju resursa zajednice prilagođenih potrebama korisnika. Pritom naglašava važnost integracije socijalnog rada i socijalne politike u kojem će korisnička perspektiva moći doći do izražaja. Ajduković (2008.a), nadalje, na tragu postmodernizma i konstruktivizma u socijalnom radu navodi kako je potrebno razmotriti važnost profesije socijalnog rada u atribuiranju uzroka siromaštva. Neka istraživanja (Sun, 2001.; Weiss i Gal, 2006.; Družić Ljubotina i Ljubotina, 2007.) pokazuju da socijalni radnici imaju nešto veći senzibilitet prema siromašnima u odnosu na druge stručnjake, s obzirom da češće atribuiraju uzroke siromaštva strukturalnim, a manje individualnim uzrocima. No, je li to zastupljeno u dovoljnoj »mjeri« i zašto je to važno? Istraživanje Davis i Wainwright (2005.) pokazuje da većina korisnika koji žive u siromaštvu u Velikoj Britaniji smatra da ih socijalni radnici percipiraju »teškima«, beskorisnima, devijantnima i zapravo odgovornima za vlastiti status. Ovakva percepcija zasigurno ne doprinosi povjerenju i kvalitetnoj interakciji na relaciji korisnik - socijalni radnik. Iako prethodno navedena istraživanja pokazuju da socijalni radnici nisu skloni individualnim atribucijama siromaštva, ovakvo viđenje korisnika (korisnička perspektiva) doprinosi drugačijoj slici. Ovo ilustrira koliko se percepcija čemu socijalni radnici pripisuju uzroke siromaštva, može odraziti na tzv. suradni odnos i osobni kontakt koji predstavlja osnovu kvalitetnog rada između socijalnih radnika i korisnika (Čačinović Vogrinčić i sur., 2007.). Istraživanje u kojem se uspoređivala percepcija socijalnih radnika i percepcija dugotrajnih korisnika socijalne skrbi o izvorima stresa u životu korisnika (Krumer-Nevo, Slonim-Nevo i Hirshenzon-Segev, 2006.) pokazalo je kako socijalni radnici smatraju da suština postojećih problema korisnika proizlazi iz njihovih smanjenih psiholoških i kognitivnih mogućnosti ili funkcionalno-ponašajnih poteškoća. Za razliku od socijalnih radnika, korisnici su kao najveći izvor svojih problema navodili ekonomski stres. Istraživanje Monnickendam, Katz i Monnickendam (2010.) provedeno s ravnateljima izraelskih centara za socijalnu skrb pokazuje da se njihova percepcija manifestira na »politiku« pružanja usluga unutar centara. Pritom ravnatelji ne prepoznaju važnost rada s korisnicima koji žive u siromaštvu, ne vide ih kao ciljanu populaciju djelovanja centra, skloniji su pridavati važnost radu na individualnoj ili obiteljskoj razini naspram zastupanja korisnika u kontekstu socijalne politike te su skloniji pridavati veću važnost u radu s korisnicima usluga srednjeg materijalnog statusa. Oni općenito smatraju da korisnici koji žive u siromaštvu mogu sami sebi pomoći te da se ništa ne

može učiniti s obiteljima koje žive u kroničnom siromaštvu glede njihovog izlaska iz kruga siromaštva. Ovo istraživanje zorno ukazuje kako se percepcija stručnjaka, konkretno voditelja centara u kojima korisnici ostvaruju prava i usluge direktno odražava na akcijsku komponentu pristupanja korisnicima koji žive u siromaštvu.

Harper (2001.) sugerira da bi istraživanja o atribucijama siromaštva i općenito vezana uz siromaštvo trebala biti usmjerena na one koji imaju direktan utjecaj na promjene (vladajuće strukture), a ne na prosječnu populaciju jer bi se tako možda dobili neki odgovori i pokrenule promjene. Percepcija uzroka siromaštva vladajuće političke strukture može dovesti do konkretnih poteza od strane vlade i na taj se način odraziti na položaj ljudi koji žive u siromaštvu. Atribuiranje siromaštva, ovisno je li pretežno strukturalno ili individualno, dovodi do načina kreiranja socijalne politike prema aspektu siromaštva. Kao ilustracija mogu poslužiti promišljanja nekih američkih ekonomista. Samuelson i Nordhaus (2007.:400) tako navode da su »za sve postojeće nedoumice o javnoj politici mjerodavne pretpostavke i vrijednosne ocjene o tome što je pošteno i pravedno«. Oni nadalje navode da su ekonomisti također razjedinjeni u svojim političkim filozofijama te da su liberalni ekonomisti vrlo »strastveni« u zagovaranju smanjenja siromaštva, dok se konzervativni snažno zalažu za smanjenje utjecaja države u preraspodjeli dohotka. Mankiw (2006.), također američki ekonomist, u analizi pristupa siromaštvu koristi stigmatizirajući jezik, pritom niti ne pokušavajući koristiti »politički korektne« termine. No, time vrlo jasno daje do znanja na koji način neki ekonomisti, odnosno kreatori socijalne politike, ovisno o svojem poimanju uzroka siromaštva, pristupaju preferenciji u kreiranju socijalnih mjera. Tako problematizirajući je li bolje pomagati ljudima koji žive u siromaštvu putem transfera u naravi ili direktnim gotovinskim isplatama, Mankiw (2006.:444) navodi da zagovornici transfera u naravi smatraju da je »dajući siromašnima hranu i smještaj društvo sigurnije da ne potpomaže ovisnosti«, s obzirom da su, prema njegovim riječima, ovisnosti o drogama i alkoholu najprisutniji kod najsiromašnijih. Pritom navodi da su zato transferi u naravi »politički popularniji od gotovinskih isplata siromašnima«. On također, pri razmatranju mjere tzv. negativnog poreza na dohodak kao mjere pomoći ljudima koji žive u siromaštvu, navodi da bi ova mjera »subvencionirala one koji su lijeni i u očima nekih ljudi ne zavrjeđuju državnu potporu« (Mankiw, 2006.:443). Ovdje valja spomenuti i izjavu bivšeg predsjednika SAD-a Ronalda Reagana (Weiner, 1992.) koji spominje da će pomoć od strane države biti ponuđena samo onima kojima je »istinski potrebna«, a to su oni koji »nisu sami krivi što ovise o ostalima«. Ova definicija implicira moralnu distinkciju između onih koji su »sami krivi« i onih koji »nisu sami krivi« za svoje siromaštvo te jasno ukazuje na koji način se percepcija siromaštva konkretno odražava na mjere socijalne politike, ovisno koja je politička ideologija na vlasti. Prethodni primjeri oslikavaju u kojoj mjeri atribucije odnosno

percepcija siromaštva mogu utjecati na konstruiranje stvarnosti, odnosno jasno ukazuju na povezanost atribucijskih teorija i socijalnog konstruktivizma, kao jednog od vodećih pristupa suvremenog socijalnog rada.

Još jednom, važno je naglasiti sagledavanje siromaštva iz strukturalne perspektive (Royce, 2009.), kao i važnost uključivanja svih značajnih dionika (korisnika, socijalnih radnika i kreatora socijalne politike), sa svim svojim specifičnim znanjima, kompetencijama i odgovornostima, u borbu protiv siromaštva, promicanja prava ljudi koji žive u siromaštvu i zagovaranja dostojanstvenijeg pristupa u radu s njima.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Naše razmatranje zaključit ćemo prafraziranjem Paynea (2005.b): ako je socijalni rad **socijalan**, tada treba znati odgovoriti na potrebe različitih aspekata društva, kao što je i siromaštvo. Ako je socijalni rad *rad*, tada je njegova uloga pokrenuti akciju u društvu kako bi odgovorio na problem siromaštva.

Na tragu suvremenih koncepata aktivističkog i političkog socijalnog rada, Krumer-Nevo (2008.) i Saracostti (2008.) smatraju da uloga socijalnih radnika treba biti u prenošenju glasa ljudi koji žive u siromaštvu prema politici, planiranju i intervencijama te da trebaju imati ključnu ulogu na svim razinama i stupnjevima u kreiranju i provođenju socijalne politike.

No, intencija ovog rada nije bila samo naglasiti aktivističku komponentu profesije socijalnog rada u borbi protiv siromaštva, već ukazati na slojevitost pristupa u proučavanju, razumijevanju i djelovanju u odnosu na ovaj socijalni problem. O nedovoljnoj posvećenosti sagledavanju siromaštva iz perspektive socijalnog rada, svjedoči i činjenica da ovaj rad predstavlja svojevrsni početak sagledavanja siromaštva u kontekstu socijalnog rada u nas.

LITERATURA

1. Abela, A. & Berlioz, G. (2007). The particular problems and needs of parents and children in situations of social exclusion. In: Daly, M. (ed.), **Parenting in contemporary Europe: A positive approach**. Council of Europe Publishing, Strasbourg.
2. Ajduković, M. (2008a). Socijalni problemi, socijalni rizici i suvremeni socijalni rad. **Revija za socijalnu politiku**, 15 (3), 395-414.
3. Ajduković, M. (2008b). Nadzor nad izvršavanjem roditeljske skrbi kao proces planiranih promjena s obitelji. U: Ajduković, M. & Radočaj, T. (ur.), **Pravo djeteta na život u obitelji**. Zagreb: UNICEF, 145-162.
4. Ajduković, M., Katkić Stanić, T. & Urbanc, K. (2010). **Reforma sustava socijalne skrbi – rizici i resursi u procjeni aktualnih promjena**. Izlaganje na IV. konferenciji socijalnih radnika: Siromaštvo, socijalna isključenost i socijalni rad. Opatija, Hrvatska.
5. Alcock, P. (2006). **Understanding poverty**. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
6. Becker, S. & MacPherson, S. (eds.) (1988). **Public issues private pain: Poverty, social work and social policy**. London: Insight/Carrematers Books.
7. Bejaković, P. (2005). Siromaštvo. **Financijska teorija i praksa**, 29 (1), 135-138.
8. Beresford, P. (2000). Service users' knowledges and social work theory: conflict or collaboration? **British Journal of Social Work**, 30 (4), 489-503.
9. Beresford, P., Green, D., Lister, R. & Woodward, K. (1999). **Poverty first hand: Poor people speak for themselves**. London: Child Poverty Action Group.
10. Breton, M. (1994). On the meaning of empowerment and empowerment-oriented social work practice. **Social Work with Groups**, 17 (3), 23-37.
11. Coleman, A. & Rebach, H. M. (2001). Poverty, social welfare and public policy. In: Rebach, H. M & Bruhn, J. G. (eds.), **Handbook of clinical sociology**. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 353-392.
12. Council of Europe (1998). **Opportunities and risk: Trends of social exclusion in Europe**. Strasbourg: HDSE (98)1.
13. Cozzarelli, C., Wilkinson, A. V. & Tagler, M. J. (2001). Attitudes toward the poor and attributions of poverty. **Journal of Social Issues**, 57 (2), 207-227.
14. Croft, S. & Beresford, P. (2002). Service users' perspectives. In: Davies, M. (ed.), **Companion to Social Work** (2nd edition). Oxford: Blackwell Publishing.

15. Čačinović Vogrinčić, G. & Mešl, N. (2007). Uspostavljanje suradnog odnosa u socijalnom radu. U: Čačinović Vogrinčić, G., Kobal, L., Mešl, N. & Možina, M. (ur.), **Uspostavljanje suradnog odnosa i osobnog kontakta u socijalnom radu**. Zagreb: Biblioteka socijalnog rada, 3-49.
16. Čačinović Vogrinčić, G., Kobal, L., Mešl, N. & Možina, M. (2007). **Uspostavljanje suradnog odnosa i osobnog kontakta u socijalnom radu**. Zagreb: Pravni fakultet, Biblioteka socijalnog rada.
17. Davis, A. & Wainwright, S. (2005). Combating poverty and social exclusion: implications for social work education. **Social Work Education**, 24 (3), 259-273.
18. Dewlidge, C. & de Keulenaer, F. (2003). Housing and poverty: The »missing link«. **European Journal of Housing Policy**, 3 (2), 127-153.
19. Dewlidge, C. (2003). A life-course perspective on social exclusion and poverty. **British Journal of Sociology**, 54 (1), 109-128.
20. DiNitto, D. M. (1995). **Social welfare: Politics and public policy**. Boston: Allyn & Bacon.
21. Dominelli, L. (2009). Anti-oppressive practice: The challenges of the twenty-first century. In: Adams, R., Dominelli, L. & Payne, M. (eds.) **Social work: Themes, issues and critical debate**. New York: Palgrave MacMillan 49-64.
22. Družić Ljubotina, O. & Ljubotina, D. (2007). Attributions of poverty in Croatia among social work and non-social work students. **Croatian Medical Journal**, 48 (5), 741-749.
23. Družić Ljubotina, O. (2009). **Atribucija uzroka siromaštva i neke psihosocijalne značajke primatelja stalne socijalne pomoći**. Doktorska disertacija. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
24. Engbersen, G. (1999). Who are you calling poor? Le Monde Diplomatique. Preuzeto s: <http://mondediplo.com/1999/09/06poverty>.
25. Feagin, J. R. (1972). Poverty: We still believe that God helps those who help themselves. **Psychology Today**, 11, 101-129.
26. Fitzpatrick, T., Kwon, H., Manning, N., Midgley, J. & Pascall, G. (2004). **International Encyclopedia of Social Policy**. London and New York: Routledge.
27. Garrett, P. M. (2002). Social work and the just society: Diversity, difference and the sequestration of poverty. **Journal of Social Work**, 2 (2), 187-210.
28. Germain, C. B. & Hartman, A. (1980). People and ideas in the history of social work practice. **Social Casework**, 61, 323-331.
29. Gutiérrez, L. M., Parsons, R. J. & Cox, E. O. (2003). **Empowerment in social work practice. A sourcebook**. Belmont: Wadsworth – Thomson Learning.

30. Halman, L. & van Oorschot, W. (1999). **Popular perceptions of poverty in Dutch society**. Tilburg: Tilburg University.
31. Harding, S., Ferguson, M. & Radey, M. (2005). Does poverty matter? An analysis of courses on poverty at the top 50 schools of social work. **Arete**, 28 (2), 39-53.
32. Harper, D. J. (2001). Poverty and discourse. In: Carr, S. C. & Sloan, T. S. (eds.), **Poverty and psychology: From global perspective to local practice**. New York: Kluwer-Plenum, 185-203.
33. Haveman, R. (2009). What does it mean to be poor in a rich society? **Focus**, 26 (2), 81-86.
34. Hayati, D. & Karami, E. (2005). Typology of causes of poverty: The perception of Iranian farmers. **Journal of Economic Psychology**, 26, 884-901.
35. Healy, L. M. (2001). **International social work: Professional action in an interdependent world**. New York: Oxford University Press.
36. Hine, D., Montiel, C. J., Cooksey, R. W. & Lewko, J. H. (2005). Mental models of poverty in developing nations: a causal mapping analysis using Canada-Philippines contrast. **Journal of Cross-cultural Psychology**, 36 (3), 1-21.
37. Horsell, C. (2006). Homelessness and social exclusion: A Foucauldian perspective for social work. **Australian Social Work**, 59 (2), 213-225.
38. IFSW - International Federation of Social Workers (2000). Preuzeto s: <http://www.isfw.org>.
39. Jones, C. & Novak, T. (1999). **Poverty, welfare and the disciplinary state**. London: Routledge.
40. Jones, C. (2002). Poverty and social exclusion. In: Davies, M. (ed.), **Companion to social work**. Oxford: Blackwell, 7-18.
41. Kletečki Radović, M. (2008). Teorija osnaživanja u socijalnom radu. **Ljetopis socijalnog rada**, 15 (2), 214-242.
42. Kletečki Radović, M. (2009). **Creating relationship with people in poverty: From service users perspective**. Interanational conference: Coping and resilience. Conference paper. Dubrovnik, Croatia.
43. Kreidl, M. (2000). Perceptions of poverty and wealth in western and post-communist countries. **Social Justice Research**, 13 (2), 151-176.
44. Krumer-Nevo, M. & Lev-Wiesel, R. (2005). Students' attitudes toward clients with basic needs. **Journal of Social Work Education**, 41 (3), 545-556.
45. Krumer-Nevo, M. (2005). Listening to »life knowledge«: A new research direction in poverty studies. **International Journal of Social Welfare**, 14, 99-106.

46. Krumer-Nevo, M. (2008). From noise to voice: How social work can benefit from the knowledge of people living in poverty. **International Social Work**, 51 (4), 556-565.
47. Krumer-Nevo, M., Monnickendam, M. & Weiss-Gal, I. (2009). Poverty aware social work practice: A conceptual framework for social work education. **Journal of Social Work Education**, 45 (2), 225-243.
48. Krumer-Nevo, M., Slonim-Nevo, V. & Hirshenzon-Segev, E. (2006). Social workers and their long-term clients: The never ending struggle. **Journal of Social Service Research**, 33 (1), 27-38.
49. Kumer-Nevo, M., Weiss-Gal, I. & Monnickendam, M. (2009). Poverty-aware social work practice: A conceptual framework for social work education. **Journal of Social Work Education**, 45 (2), 225-243.
50. Landes, D. S. (2003). **Bogatstvo i siromaštvo naroda: Zašto su neki tako bogati a neki tako siromašni**. Zagreb: Masmedia.
51. Leskošek, V. (2010). **Socijalno u socijalnoj politici Europske unije**. Izlaganje na IV. konferenciji socijalnih radnika: Siromaštvo, socijalna isključenost i socijalni rad. Opatija, Hrvatska.
52. Lewis, O. (1966). The culture of poverty. **Scientific American**, 215, 19-25.
53. Lister, R. (2004). **Poverty**. London: Polity Press.
54. Mankiw, N. G. (2006). **Osnove ekonomije**. Zagreb: Mate d.o.o.
55. Mead, L. (1986). **Beyond Entitlement: The Social Obligations of Citizenship**. New York: Basic Books.
56. Monnickendam, M., Katz, C. & Monnickendam, M. S. (2010). Social workers serving poor clients: Perceptions of poverty and service policy. **British Journal of Social Work**, 40, 911-927.
57. Morçöl, G. (1997). Lay explanations for poverty in Turkey and their determinants. **The Journal of Social Psychology**, 137 (6), 728-738.
58. Murray, C. (1984). **Losing ground: American social policy 1950-1980**. New York: Basic Books.
59. Nasser, R. & Abouchedid, K. (2006). Locus of control and the attribution for poverty: comparing Lebanese and South African university students. **Social Behavior and Personality**, 34 (7), 777-795.
60. Nasser, R. (2007). Does subjective class predict the causal attribution for poverty? **Journal of Social Sciences**, 3 (4), 197-201.
61. NASW - National Association of Social Workers. (1999). **Code of ethics of the national association of social workers**. Washington, DC : NASW Press.

62. O'Boyle, E. J. (1999). Distribution sensitive measures of poverty in the United States: Comment. **Review of Social Economy**, 57 (3), 344-350.
63. Oyen, E. (1992). Some basic issues in comparative poverty research. **International Social Science Journal**, 44 (4), 615-626.
64. Palomar Lever, J. (2005). **The subjective dimension of poverty: A psychological perspective**. Interantional conference: The many dimensions of poverty. Conference paper, Brazil.
65. Payne, M. (2005a). **Modern social work theory** (3rd edition). Chicago: Lyceum books.
66. Payne, M. (2005b). **The origins of social work: Continuity and change**. Palgrave Macmillan.
67. Payne, R. K., DeVol, P. E. & Dreussi Smith, T. (2001). **Bridges out of poverty: Strategies for professionals and communities**. Highlands: aha! Process.
68. Perry, R. (2003). Who wants to work with the poor and homeless? **Journal of Social Work Education**, 39 (2), 321-341.
69. Peterson, N. A., Lowe, J. B., Aquilino, M. L. & Schneider, J. E. (2005). Linking social cohesion and gender to intrapersonal and interactional empowerment: Support and new implications for theory. **Journal of Community Psychology**, 33 (2), 233-244.
70. Reeser, L. C. & Epstein, I. (1987). Social workers' attitudes toward poverty and social action: 1968-1984. **Social Service Review**, 61 (4), 610-622.
71. Reuter, L. I., Veenstra, G., Stewart, M. J., Raphael, D., Makwarimba, E. & McMurray, S. (2006). Public attribution for poverty in Canada. **Canadian Review of Sociology and Anthropology**, 43 (1), 1-22.
72. Ridge, T. (2002). **Childhood poverty and social exclusion: From a child's perspective**. Bristol: Policy Press.
73. Royce, E. (2009). **Poverty and power: The problem of structural inequality**. New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
74. Sadan, E. (2004). **Empowerment and community planning**. E-book. www.mpow.org/elisheva_sadan_empowerment_intro.pdf
75. Samuelson, P. A. & Nordhaus, W. D. (2007). **Ekonomija**. Zagreb: Mate.d.o.o.
76. Saracostti, M. (2008). The Chile solidario system: The role of social work. **International Social Work**, 51 (4), 566-572.
77. Saunders, P. & Tsumori, K. (2002). Poor concepts: »Social exclusion«, poverty and the politics of guilt. **Policy**, 18 (2), 32-38.

78. Stephenson, S. (2000). Public beliefs in the causes of wealth and poverty and legitimization of inequalities in Russia and Estonia. **Social Justice Research**, 13 (2), 83-100.
79. Strier, R. & Binyamin, S. (2010). Developing anti-oppressive services for the poor: A theoretical and organisational rationale. **British Journal of Social Work**, 40, 1908-1926.
80. Sun, A. P. (2001). Perceptions among social work and non-social work students concerning causes of poverty. **Journal of Social Work Education**, 37 (1), 161-173.
81. Šućur, Z. (2001). **Siromaštvo: Teorije, koncepti i pokazatelji**. Zagreb: Pravni fakultet.
82. Urbanc, K. (2006). **Izazovi socijalnog rada s pojedincem**. Zagreb: Alinea.
83. Urbanc, K., Kletečki Radović, M. & Delale, E. A. (2009). Uključivanje i osnaživanje korisnika tijekom terenske prakse studenata socijalnog rada. **Ljetopis socijalnog rada**, 16 (2), 425-456.
84. Walker, C. & Walker, A. (2009). Social policy, poverty and social work. In: Adams, R. Dominelli, L. & Payne, M. (eds.), **Social work: Themes, issues and critical debate**. New York: Palgrave MacMillan, 74-89.
85. Waxman, C. (1983). **The stigma of poverty: A critique of poverty theories and policies**. New York: Pergamon Press.
86. Weiner, B. (1992). **Human motivation: Metaphors, theories and research**. Thousand oaks: Sage Publications.
87. Weiss, I. & Gal, J. (2006). Poverty in the eyes of the beholder: Social workers compared to other middle-class professionals. **British Journal of Social Work**, 37, 893-908.
88. Weiss, I., Gal, J. & Cnaan, R.nA. (2004). Social work education as professional socialization: A study of the impact of social work education upon the professional preferences of students. **Journal of Social Service Research**, 31 (1), 13-31.
89. Zucker, G. S. & Weiner B. (1993). Conservatism and perceptions of poverty: An attributional analysis. **Journal of Applied Social Psychology**, 23, 925-943.

Olja Družić Ljubotina
Marijana Kletečki Radović
Department of Social Work
Faculty of Law
University of Zagreb

POVERTY AND SOCIAL WORK: TO WHAT EXTENT SOCIAL WORK ADDRESSES THE ISSUE OF "POVERTY"?

SUMMARY

The social work profession expressed its long-term commitment to the problem of poverty as its primary task already in the 19th century. The often quoted definition by the International Federation of Social Workers states that the social work profession primarily »fights poverty and protects rights of vulnerable and marginalized groups of people helping their integration into society and increasing social inclusion.« However, various surveys worldwide, as well as social work education and practice, indicate that the problem of poverty is still of a marginal interest to the scientific and professional community. Surveys show that social workers often perceive work with people living in poverty as not being »core« or »professional« social work, although the poor make the majority of social work clients in social workers' everyday work. In addition, there are surveys testifying that the issue of poverty is neglected in curricula of various social work studies worldwide. Therefore, some authors recommend raising awareness of poverty as a crucial framework that will enable understanding and reflecting on the issue, as well as taking action to fight poverty (poverty-aware approach). This paper also analyses the approach stressing empowerment in the work with people living in poverty as one of the crucial contemporary concepts on which present theory and practice of social work are based. It also addresses the importance of raising perception of poverty at different levels, while it directly influences modes of approaching clients living in poverty and the measures undertaken to fight poverty.

Key words: poverty, social work, education, empowerment, perception of poverty

